

Salme Reek
Noor vana daam

Armastatud
elulood

Salme Reek

Noor vana daam

Eike Värk
Lea Arme

Toimetanud Rait Avestik

Kujundanud Andres Tali

Fotod: Harald Leppikson, Henno Saarne, Gunnar Vaidla,
Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum, Eesti Draamateater

Keeletoimetaja Maie Mägi

Raamatu väljaandmist on toetanud Eesti Kultuurkapital

Esmatrükk 2007, uus trükk 2017

© Eike Värk

© Lea Arme

© Tänapäev, 2007 ja 2017

ISBN 978-9985-62-569-9

Trükitud AS Printon trükikojas

SISUKORD

<i>Toimetaja eessõna</i>	9	5
<i>Sissejuhatus</i>	11	
Lapsepõlv	17	
Kooliaastad Pärnus ja Tallinnas	24	
Teatriõpingud	29	
Draamastuudio teatrikool ja Paul Sepp	29	
Õpilasena teatrikoolis	32	
Õpetaja Hilda Gleser	36	
Teatrikooli õpilasena Draamastuudio Teatris	43	
Gerd Neggo tantsustuudios	44	
Näitlejatee	49	
Algus	49	
Läbi muutuva aja	57	
Poisterollid – Salme Reegi fenomen	79	
Väikesed tüdrukud ja noored naised	84	
Marioneti elustaja	95	
Olendid ja loomad	97	
Grotesksed vanaeided ja eakad daamid	104	
Ema sümbol Åse	120	

	Loometöö kokkuvõtteks	126
	Eraelu teatrielu varjus	143
	Meenutades	149
	Dajan Ahmet (1962–2006), näitleja ja lavastaja	149
	Jaanus Orgulas, näitleja	152
	Tõnu Aav, näitleja	153
	Maila Rästas, näitleja	157
	Meeli Sööt, näitleja	160
	Kalju Haan, teatriloolane	162
	Ada Lundver	166
	Lea Tormis, õppejõud, teatriloolane ja -kriitik	169
	Salme Reek ja lasteraadio	175
6	Mari Tarand, raadiotoimetaja	177
	Anne Parksepp, raadiotoimetaja	179
	Marko Kaljuveer, spordiajakirjanik	180
	Kalev Vapper, raadio- ja teleajakirjanik	181
	Ilmar Taska, filmiinimene	183
	Reet Made, raadioajakirjanik	186
	Helju Jüssi (1935-2006), kirjandus- ja raadiotoimetaja	189
	Härmo Saarm, kõneõpetaja, raadio- ja teleajakirjanik	191
	“Keskööprogramm“	195
	LISAD	199
	Teatriarvustused	201
	Salme Reegi teatrirollid	223
	Salme Reegi kuuldemängulavastused	231
	Salme Reegi rollid Raadioteatris	237
	Salme Reegi rollid telelavastustes ja -filmides	244
	Salme Reegi nimelise teatriuhinna laureaadid	246
	Kasutatud kirjandus	249

1996

TOIMETAJA EESSÕNA

Käesolev raamat Salme Reegist (1907–1996) on kirjalik jäädvustus sellest, mida ja kuidas juba oma eluajal legendaarseks saanud näitlejana teatris ja teatrisse ja teatripublikusse salvestas. Tegemist on (teatri) ajaloo raamatuga, mis hõlmab tänu Reegi tähelepanuväärselt pikale (teatri)elule üsna mahuka perioodi. Ja peale kõige muu on raamat ise keele ja kultuuri jäädvustaja juba oma olemuselt.

9

Teatri- ja kultuuriloolisi mälestusi Salme Reegist hakkas koguma Lea Arme, kes on ka raamatu mälestuste osa koostaja. Raamatu põhi-osa pärineb teatriteadlase Eike Värgi valmivast doktoritööst “Näitleja loomingulise pikaalisuse ja mitmekülgsuse fenomen Salme Reegi näitel” (Tartu Ülikool, juh prof Luule Epner). Eike Värk: “Selles osas annan ma ülevaate Reegi elust ja loomingust aastail 1927–1996, muutustest tema näitlejaarengus Eesti teatri üldiste arengute protsessis ning ajastu sotsiaalses, poliitilises ja kultuuriloolises kontekstis.

Kuna inimese loovuse lätted peituvad tema lapsepõlves, otsin eeldusi ja soodumusi näitleja pikaks lavaeaks kõigepealt tema lapsepõlvkodust, suhetest vanematega jne. Seejärel süvenen Reegi õpinguprotsessi Draamastuudio teatrikoolis aastail 1927–1930, tuginedes lavapraktikaõppejõu Hilda Gleseri näitlejaeetiliste töökspidamistele ja õpetamismetoodikale. Järgnevalt esitan narratiivi Salme Reegi loomingulisest teest. Üksikasjalikumalt vaatlen enamasti rolle, mis on näitleja erinevate loometee etappide või suuremate rollirühmade (väikesed tüdrukud, mehed-poisid,

noored neiud ja naised, küpsed daamid, grotesksed vanaeided, nukuroolid, fantastilised tegelased) tähiseks. Uurimustööd tehes olid mulle abiks isiklikud mälestused Salme Reegist, meievahelised vestlused ja minu kirjapanekud näitlejanna pika elu- ja teatritee meenutustest.”

Kuigi enamiku raamatu mahust moodustab mitteteoreetiline osa tulevases doktoritööst ning see raamat on mõeldud pigem laiemale lugejaskonnale, on tegemist siiski üsna teatriomase teosega. Ja selle üle ei tasuks muidugi ka kurta. Teatrispetsiifilisust leevendab tõsiasi, et ajaloolisi ülevaateid lapsepõlvest, kooliajast, teatriõpingutest ja rollikirjeldusi ning hinnanguid pehmendavad või inimlikustavad oluline osa raamatu lõpus – paljude teatri- ja raadiokollegide meenutused. Nii et kui Eike Värge kirjutatust saame üksikasjaliku ülevaate Reegi teatrielust, siis meenutused lisavad ka “lihast ja luust” inimese pildi.

10 Mainima peaks ka seda, et toimetajal tuli nii Eike Värge teksti kui ka meenutusi kohati kohendada või kärpida. Eesmärk oli niisiis eraldada liigne, pidades silmas raamatu kui terviku tihedust, loodetavat soliidust ja sujuvust lugemisel. Samuti ei pidanud ma kasulikuks kohati liiga familiaarset alatooni nii põhitekstis kui meenutustes, sest pikaks ajaks jäädvustatud (spetsiifilises) tekstis poleks infovaesed avaldused just vooruseks. Vaatamata kõigele sekkusin nii vähe kui võimalik.

Pildimaterjal pärineb Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi kogudest, valikukriteeriumid olid tavapärased – võimalikult palju fotosid, võimalikult erinevaid, võimalikult head üldpildi andvad ning võimalikult hea kvaliteediga. On vist ka üsna iseenesest mõistetav, et kõiki neid pole enam võimalik varustada aastaarvuga...

Salme Reegist võiks ilmselt kirjutada mitu raamatut, seda eelkõige mitmes vallas – teatris, raadios, teles-filmis – pikaajalise tegutsemise tõttu. Olulisim, mida käesoleva raamatu puhul tuleb niisiis veel kord rõhutada, on see, et see raamat on peaaegselt teatri Salme Reegist. On küll meenutused raadiokollegidelt ja lavastuste ning rollide nimekirjad raadiotööst (koostas Pille-Riin Purje), aga see valdkond nõuaks juba iseseisvat uurimist uue raamatu tarbeks.

Rait Avestik

SISSEJUHATUS

“Kui te seda raamatut kirjutate, siis pidage meeles, et Salme tahtis olla pigem ohakas teeveeres kui roos kellegi aias,” ütles mulle kunagi Fred Jüssi.

Või et nagu ohakas teeveeres... Kõlab kihvtilt, aga kas ma saan sellest aru nii, nagu Salme mõelda võis? Et vaba ja isemeelne, sirgub, nagu hing ihkab, sõltudes üksnes vihmaveest ja taevatuultest, mitte peremehe soovidest, kes sind poogib ja kärbib ja tagasi löikab...

11

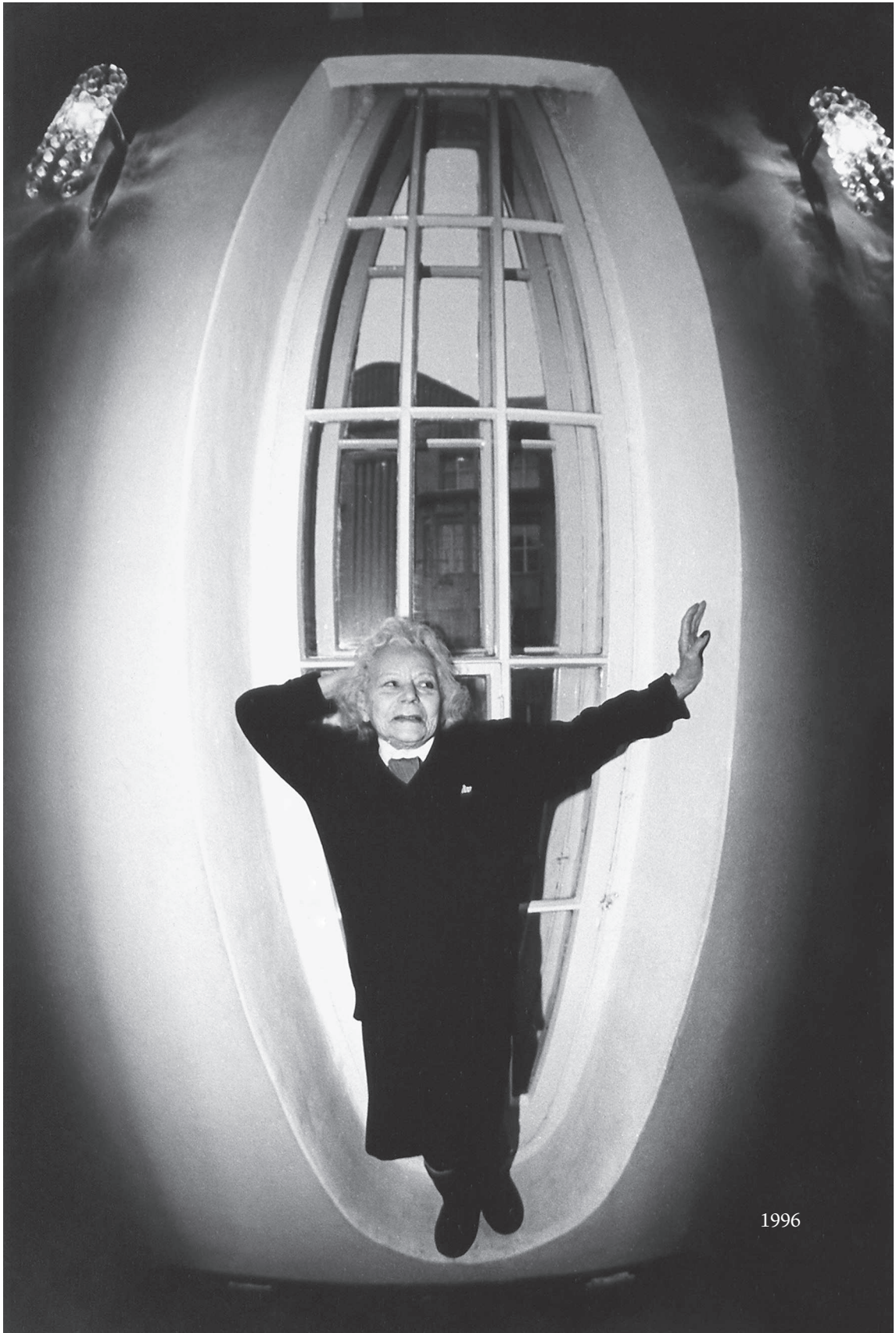
Kui vaba võib olla näitleja?

Salme Reek on meenutanud oma õpetaja Hilda Gleseri sõnu, kes tegi Draamastuudio lõpetajatele selgeks, et neil on eelis olla teatris, aga see, mis päästab, on ainult töö. Näitlejat ei saa aidata mingi direktor, ükski säng, ükski armastus – ainult töö. Sest näitleja mängib publikule ja publik ei arvesta midagi muud, tema hindab sind niisugusena, nagu tema näha tahab. Kui sa lähed etenduses ka vaid korra üle lava, siis pead minema nii, et publik sind märkab, et sinust hakatakse rääkima. Kui suudad võita publiku lugupidamise ja armastuse, siis jääd näitlejana ellu.

Kummatigi sõltub näitleja vägagi lavastajast. Kas ja kellena keegi neist sind näeb, see määrab viimaks su näitlejasaatuse.

Ohakas teeveeres... Kas oli see Salme sisim soov või pigem elegantne esprii?

Kes Te olite, Salme Reek?

1996

Kumb oli enne, kas muna või kana, jääbki vist saladuseks. Mõistatuslik on loomise lugu ka inimese juures. Kui sisaliku tee jätab kivile jälje, kas pole siis õigustatud küsimus: kas inimene teeb rolli või teeb roll inimese? Mine tea, ehk on see, kes elupäevad esimesi armastajaid kehastanud, viimaks armuasjus osavam ka eluteatris? Suurte ja väikeste sulide mängimine peaks aga loogiliselt võttes vähemalt lihtsameelsusest terveks ravima.

Salme Reegi teatrimaskil on kaks nägu: Väikese Poisi ja Vana Daami oma. Mõlemad eksimatult äratuntavad ning oma ehtsuses kordumatud. Kas pole see huvitav, isegi filosoofiline küsimus, et üks näitleja nii meisterlikult kehastab soorolli painest suhteliselt vabu inimtüüpe: kedagi, kellest kunagi *saab mees*, ja kedagi, kes kord *oli naine*? Väga rikas peab olema hing, kust on võtta materjali inimolemise mõlema pooluse ilmaletoomiseks.

Kui palju paneb näitleja rolli sisse iseennast, seda võib teinekord ka saalis istudes tajuda, aimata, näha. Mida roll näitlejasse maha jätab, seda teab kunstnik ise. Millegipärast läheb mu mõte iseenesest väikesele lord Fauntleroyle, kui kuulen Salme Reegi sõpru ja kolleegi toonitamas tema üleelusuurust abivalmidust ja aitamisvajadust. Ja kui kuulen Reegi lakkamatust huvist lastekasvatuse küsimuste vastu, mõtlen ema Åsele, Neenu Moorile... Ent on ju teada, et Reek tahtis noorest peast hoopis arstiks õppida, nii et samariitlasesoon võis tal olla sünnipärane, mistõttu auväärt lord üldse asjasse ei puutu. Ühes intervjuus on ta tunnistanud: "Ma ei ole võtja, ma olen andja. Ma ei vaja tegelikult mitte midagi. Aga ma vajan seda, et ma saan kellelegi head teha – see on minu sees." ("Carte blanche", juuni 1995, ETV)

Kuigi Reegil endal lapsi ei olnud, tegeles ta Lasteraadios lavastajana aastakümneid lastega, mistõttu kasvatusküsimus oli tema elus paratamatult pidevalt päevakorral.

Ometi kahtlustan ma Reegi lustlikust meelelaadist, kustumatust eluõhinast, kambavaimust, naeruhimust jne mõeldes alati, et siin on pisut mängus ka kõigi nende poisikeste käsi, keda ta elu jooksul lava peal mängis. Tom Sawyerist Ropsini välja.

Üks Salme Reegi lähedane kolleeg rääkis, et kui ta Reeki kord haiglas vaatamas käis, paistis talle, et Salme polnudki küllastuse üle rõõmus. Et ta tundis end hoopis ebamugavalt. Ta oli veel nõrk ja abitu ega näinud tõenäoliselt ka suurem asi välja – ning sellisena ei tahtnud Reek end näidata. Mitte kellelegi.

“Eks Salme oli ju edev ka, nagu näitlejad ikka, ta pidi ikka suu kärtspunaseks tegema, kui välja läks, muidugi ei meeldinud talle seal kaamana ja hädisena voolikute küljes ja teiste aidata olla. Ma siis rohkem ei kippunud sinna haiglasse ka, ei tahtnud olukorda talle hullemaks teha,” meenutab kolleeg.

Võta nüüd kinni, on see tugevus või nõrkus, kui oma kurbuseaegu võõra silma eest kadedalt kaitstakse. Muidugi on maailmaga hõlpsam suhelda siis, kui oled vormis, löögivalmis, suudad särada nii, et ruumigi läheb valgemaks. Kes aga jaksaks seda kogu aeg? Salme ise on tunnistanud, et kui tal on suured mured, kui ta iseendaga toime ei tule, siis läheb ta mere äärde ja räägib merega. “Ma ei oska öelda, kuidas ma seda teen, aga ma teen seda juba lapsest peale,” ütles ta. Pärnus, mere lähedal kasvanud tüdrukul oli alati keegi, kellega sai vestelda, ja meri jäi Salmele eluaeg selliseks sõbraks, kelle juurde võis minna ka siis, kui enesetunne ilma ja inimesi hästi välja ei kannatanud.

14

Aga küsimus võis olla ka milleski muus. Selles, et teisele inimesele oma isikuga peale käia, olgu tegemist võimu või viletsusega, oli selle põlvkonna silmis taunitav. See polnud väärikas. Igaüks peab oma risti kandma, niisugune oli tolleaegsete inimeste elukreedo. Huvitav, kas möödunud sajandi alguse poole sündinud inimeste soontes voolas tooni võrra sinisem veri kui neil, kes on tulnud ilmale hiljem?

Võimalik, et nad panid Sulle, Salme, seda trikki tagantjärele pisut pahaks, mis Sa tol suvel korraldasid. Siis, juunis 1996, kui Draamateatrite truudust murdsid, et igavestele lavalaudadele siirduda. Muidugi, üks oli siinilmas juba ka oldud, etendusi antud ja pidusid peetud – üks olnud ka aeg. Sinu repliik: “Ma olen nii vana, et ma ise ka enam ei mäleta, kui vana ma olen!” Elmo Nüganeni lavastatud Tšehhovi “Ivanovis” teenis juba 1992. aastal peaaegu alati publiku aplausi...

Sa olid nii kaua kuulunud meie kultuuripilti, et tõenäoliselt hakkas mingi osa ühiskondlikust alateadvusest uskuma, et nii jääbki. Et Sina jääd.

Või et Sa vähemalt ei jäta publikut ilma oma viimasest etendusest, kus eesriie langeb Metsakalmistul. Aga Sina korraldasid happeningi. Kes Draamateatrisse jõudis, see jõudis, seal löödi kirstule kaas peale ja – edasi sõitsid üksi. Pettunud publikum, altvedamise pärast segaduses ja hämmeldunud, jäi Sulle järele lehvutama. Ime, et mõni ei hüüdnud:

“Piletiraha tagasi!”... Seltskonnahing, nagu Sa olid – kes oleks taibanud kahtlustada, et sellele teekonnale eelistad minna üksipäini?

Kui see polnud nüüd pelgalt žest...

Sa oled tunnistanud, et vaikus meeldib Sulle just sellepärast, et siis on tunne, nagu oleksid päris üksinda, ja poosiga sel jutul vaevalt pistmist oli. “Sest üksi võid sa endaga arvet pidada, ennast kasvatada, ennast noomida, ja miski ei sega sind seda tegemast,” ütlesid Sa.

Legendid ei sure. Ajalikust inimesest võib saada legend, kui saatus seda soovib ja õnn soosib. Salme Reek muutus legendaarseks juba oma eluajal, ta oli näitleja, kes tegi oma tööd tõepoolest surmatunnini – näitlejasaatus oli tal õnnelik. Peaaegu seitsekümmend hooaega laval olla on meistriklass. Ta oli valinud teatri, vahest nii mõnegi loobumise hinnaga isiklikus elus, aga ma usun, et see valik sai tasutud. Salmet teati, tunti, armastati. Kui keegi on end sulle lapsepõlves südamesse mänginud, siis ta sinna ka jääb. Igaveseks.

15

Legendide puhul on muidugi oht, et lihast ja verest inimene nende taga võib kaduma minna. Pole kedagi, kes suudaks inimesena elades vältida vigu, hoiduda tegemast kurja, olgu küll tahtmatult. Inimesel on tuhandeid ilmeid ja kellelgi pole võimalik kõigis ja alati tekitada vaid meeldivaid tundeid. Aga sellest ei ole sünnis rääkida, eriti siis, kui inimest ennast enam ei ole. Mälestusteraamatu puhul varitsebki tegijaid oht, et kuuled ainult kiidusõnu, ükskõik, kelle poole sa ka pöörduks. Otsekui oleks Salme olnud tiibadeta ingel, kelle isiksusel täiesti puudus tumedam pool.

Nii see mõistagi polnud. Äärmiselt huvitav ja anderikas näitleja Salme Reek oli inimene nii heas kui halvas mõttes. Ja rõõmu kõrvale, mida ta oma kaaslastes tekitas, mahtusid ka muud emotsioonid. Niisugusedki, mida üks tema kauaaegne kolleeg temperamentselt väljendas: “Mitmeid kordi oli mul tunne, et lähen kätega sellele vanamoorile kallale!”

On kahju, et Salme Reek ei kirjutanud memuaare. Kui kerge oleks olnud praegu, Salme Reegi 100. sünniaastapäeva eel seda raamatut teha, kui saanuks appi võtta tema hoogsa käekirjaga täidetud paberid, tema enda mõtted ja mälestused...

Lea Arme

5-aastane Salme Reek

